

'Leg de participatiesamenleving niet van bovenaf op'

EVELIEN TONKENS SIGNALEERT DEMOCRATISCH TEKORT

Het begrip participatiesamenleving is inmiddels behoorlijk ingeburgerd. Toch heersen er nogal wat misverstanden over de precieze invulling hiervan. Sociologe Evelien Tonkens roept op tot een breed maatschappelijk debat.

De participatiesamenleving is een prachtig ideaal, mits we het niet tegenover de verzorgingsstaat plaatsen, maar in het verlengde ervan, als verbeterde versie.' Evelien Tonkens ging afgelopen voorjaar bij haar afscheid als hoogleraar actief burgerschap op de Universiteit van Amsterdam uitgebreid in op het grootste misverstand over de participatiesamenleving. Het is een hardnekkige misvatting dat minder verzorgingsstaat automatisch meer burgerschap betekent, aldus de sociologe.

Kernachtig omschrijft ze de randvoorwaarden voor succes. 'Betrouwbare, responsieve instituties en sociaal werkers hebben er een centrale plaats in ter voorkoming van grotere ongelijkheid. Democratische en politieke vernieuwing is noodzakelijk opdat boze buitenstaanders gedreven binnenstaanders kunnen worden, die op voet van gelijkheid participeren in en mee vorm geven aan de samenleving.' In haar nieuwe functie – sinds 1 mei bekleedt Tonkens de leerstoel burgerschap en humanisering van instituties en organisaties aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht – zet ze haar onderzoek naar de relatie tussen burgers en overheid voort.

'Een participatiesamenleving is een samenleving waarin iedereen meedoet en meetelt,' stelt Tonkens. 'En vooral dat meetellen heeft nog niet iedereen helder voor ogen.' Neem vrijwilligerswerk voor mensen in de bijstand. 'Als je dat verplicht zonder aanzien des persoons, voelen mensen zich enorm gecontroleerd en gestigmatiseerd, tweedetrangs burgers. Dat is participatie zonder erkenning. Als je vertrekt vanuit wat mensen zelf beweegt, kan vrijwilligerswerk wel heel welkom zijn. Wel is dit beleid enorm *front-loaded*. Wat gebeurt er na een aantal jaar als iemand goed functioneert? Dan zou er betaald werk moeten volgen, maar dat is nu niet zo.'

De transformatie tot deze verbeterde versie van de participatiesamenleving – een activerende verzorgingsstaat – vraagt tijd en aandacht. Instanties zullen opnieuw onder de loep moeten worden genomen. Tonkens: 'Niet alle voorzieningen in onze huidige verzorgingsstaat zijn participatiebevorderend. Bekijk daarom per instelling in hoeverre deze ervoor zorgt dat burgers kunnen meedoen én meetellen.'

De sociologe noemt het 'uiterst onverstandig' dat op instellingen als muziekscholen, speeltuinen, buurthuizen, zwembaden en bibliotheken – onder het

motto van de participatiesamenleving – zoveel wordt bezuinigd dat ze soms moeten sluiten. 'Een bibliotheek heeft een belangrijke functie. Niet alleen om het analfabetisme tegen te gaan, maar ook door mensen bij elkaar te brengen. Zo'n instituut zou je eerder moeten versterken dan verzwakken.'

Paniekvoetbal

Dat de grootscheepse decentralisatieoperatie gecombineerd is met flinke bezuinigingen vindt ze onbegrijpelijk. 'Reorganiseren en tegelijkertijd bezuinigen, dat werkt niet. Bij veel gemeenten zien we nu paniekvoetbal.' Actief burgerschap is een ambacht, benadrukt Tonkens. 'Dit betekent dat we in eerste instantie tijd moeten investeren in instituties zodat zij burgers de kans kunnen geven actief te zijn. Het sociaal werk speelt hierbij een belangrijke rol. Sociaal werkers zijn de ogen en oren in de wijk.'

Ze vindt het positief dat er meer aandacht is voor burgerinitiatieven. 'Maar realiseer je goed wie zich organiseert. De participatiesamenleving doen we gezellig samen, is de verwachting. Maar soort zoekt soort, zien we in de praktijk. Ook zijn hoger opgeleide stedelingen en inwoners van

hechte kleine dorpen vaak oververtegenwoordigd bij burgerinitiatieven.'

Hoewel het begrip doe-democratie een nieuwe democratie suggereert, is hier volgens Tonkens (nog) geen sprake van. 'De focus ligt nu erg op sociale participatie, oftewel het meedoen. Voor meepraten – politieke participatie – is maar weinig aandacht. Neem bijvoorbeeld de opkomst van de buurtmoestuin, deze is in democratisch opzicht eerder een vorm van goedgemutste machteloosheid

VERKEERDE VERWACHTINGEN

Wat mogen we in 2015 verwachten van vrijwilligers? Volgens Lucas Meijs, hoogleraar strategische filantropie aan de Rotterdam School of Management van de Erasmus Universiteit en lid van de RMQ, leven er nogal wat mythes als het gaat om de relatie tussen overheid en vrijwilligerswerk. Hij waarschuwt voor te hooggespannen verwachtingen. 'Vrijwilligers zijn er niet om het overheidsbeleid uit te voeren, zij doen wat zij relevant vinden. Neem bijvoorbeeld de 43.000 mensen die zich inzetten voor vereniging De

dan een alternatieve democratie. We willen geen eten dat onder erbarmelijke omstandigheden is gemaakt en dat vol gif zit, maar we vertrouwen de instituties die daarvoor moeten zorgen niet en voelen ons machteloos om deze te beïnvloeden, dus we doen het zelf wel. Dit diffuus wantrouwen duidt op een democratisch tekort. Blijkbaar missen we aansprekende politieke instituties die onvrede ook op grotere schaal productief kunnen maken. De dominante visie

Zonnebloem. Zij bezoeken mensen die zij relevant, leuk en aardig vinden, niet specifiek diegenen die voorheen door de overheid gefinancierde zorg kregen.'

Met de decentralisaties verandert het speelveld van de indirecte, verplichte solidariteit en directe, vrijwillige solidariteit. 'Dit zijn echter geen communicerende vaten. Waar de overheid zich terugtrekt, stapt de samenleving niet altijd in,' aldus Meijs. 'Bovendien heeft de overheid het werk sec gezien nooit gedaan. Overheden financieren beroepskrachten in organisaties om taken uit te voeren. De financiering van deze taken wordt nu niet rechtstreeks

bij burgers neergelegd, men neemt aan dat burgers als vrijwilligers dit werk gaan doen. Dat zijn verkeerde verwachtingen. Een beroepskracht werkt bijvoorbeeld op onhandige uren, dat zullen vrijwilligers niet snel doen. Ook is de beloningsstructuur anders. Vrijwilligers en beroepskrachten zijn niet zomaar uitwisselbaar.' Het is volgens de hoogleraar van belang dat burgers op de hoogte zijn van hun keuzemogelijkheden. 'Als een ambtenaar in een keukentafelgesprek bij een oudere aangeeft dat deze persoon veertig minuten minder zorg per week krijgt, wordt eigenlijk bedoeld "wij financieren veertig minuten

op de participatiesamenleving krijgt daardoor ook weinig weerwoord.'

Reden voor Tonkens om op 2 november in de Socrateslezing op te roepen tot een breed maatschappelijk debat. 'We kunnen beter zelf bedenken hoe we de nieuwe maatschappij willen inrichten,' stelt ze. 'Dat de overheid de overgang van een verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving van bovenaf oplegt is ronduit strijdig met autonomie, burgers moeten hier zelf over kunnen beslissen.'

minder zorg voor u". De mogelijkheid om zelf extra zorg in te huren wordt waarschijnlijk vaak niet besproken, omdat er maar "één budget" aan tafel zit.' Gemeenten zouden daarom gebaat zijn bij een betere samenwerking met andere (private) organisaties in het publieke domein, stelt Meijs. 'Vaak zijn dit nu nog twee gescheiden werelden. Neem de Wmo, die schrijft terecht alleen voor wat gemeenten moeten doen. Er is wel degelijk potentieel, maar dan zou er in deze gesprekken ook aandacht moeten zijn voor de rol die *civil society*-organisaties zelf kunnen spelen op basis van directe solidariteit in tijd en geld.'